

Rupert og brannstiftingen – glimt fra en risikovurdering

Thomas Owren er vernepleier
og lektor på vernepleierutdanningen
ved Høgskolen i Bergen.

I mai var han på SOR-konferansen
De «umulige» sakene.

En engelskmann i Bergen

I mai 2013 hadde Eddie Chaplin, PhD, et fremlegg på SOR-konferansen De «umulige» sakene. Tittelen var «Practical risk assessment and management for people with intellectual disability». Chaplin er forsknings- og strategiansvarlig ved Behavioural and Developmental Psychiatry Clinical Academic Group ved The Estia Centre, en del av King's College London. The Estia Centre er et nasjonalt kompetansesenter for utviklingshemning og psykisk helse. All utredning er flerfaglig og behandlerne jobber ut en «bio-psykososial» modell. Det betyr at de fokuserer både på trekk ved personen selv («bio»), på personens psyke og atferd («psyko») og på den sosiale konteksten som personen befinner seg i («sosial»). På nettsiden sin www.estiacentre.org beskriver de seg som en «trenings-, forsknings- og utviklingsressurs» for tjenesteutøvere. Deres mål er best mulig tjenester til personer med utviklingshemning og psykisk lidelse. I tett samarbeid med personalgruppen som arbeider med den det gjelder i det daglige prøver de å forbedre tjenestene både gjennom generell kompetanseheving og ved å bidra til evidensbasert praksis.

Overfor noen tjenestemottakere kan strukturerte risikovurderinger være et viktig element i arbeidet for på en side sikre personen selv rett behandling og oppfølging, og på andre siden sikre personens omgivelser mot fare og skade. I Storbritannia forventes det stadig oftere at fagmiljøene rundt personer som har vist farlig atferd gjør strukturerte risikovurderinger og utarbeider konkrete behandlings- og oppfølgingsplaner.

Chaplin beskrev også hvordan slike prosesser i økende grad har form av samarbeid med personene det gjelder. Ikke minst fordi de selv ofte er den beste kilden til innsikt i atferdens «triggere», det vil si hendelser eller forhold som kan bidra til å utløse bestemte former for atferd hos dem eller gjøre visse handlingsvalg mer sannsynlig.

I fremlegget sitt fortalte Chaplin om Rupert, en 22 år gammel mann med utviklingshemning i lett grad, uten kjent psykisk lidelse. Etter å ha blitt dømt for brannstifting blir Rupert tvangsinnlagt på sykehus. I det videre får vi noen glimt av prosessen når fagmiljøet rundt ham skal vurdere faren for gjentakelse og anbefale tiltak. De tar for eksempel i bruk HCR-20, et anerkjent strukturert volds- og risikovurderingsverktøy som særlig brukes innen strafferett og psykisk helsevern. De utarbeider en «dynamisk kronologi» for å generere en eller flere hypoteser om sammenhenger. De utarbeider «foranledning-atferd-konsekvens-oversikter» («ABC charts») for de fem episodene med brannstifting de vet om. Når det gjelder disse ønsker de særlig å fange opp «motiverende, hemningsløsende og destabiliserende» faktorer. I denne artikkelen gir jeg noen glimt av den dynamiske kronologien, av foranledning-atferd-konsekvens-oversiktene som ble utarbeidet, og hvordan disse kan vurderes.

Dynamisk kronologi

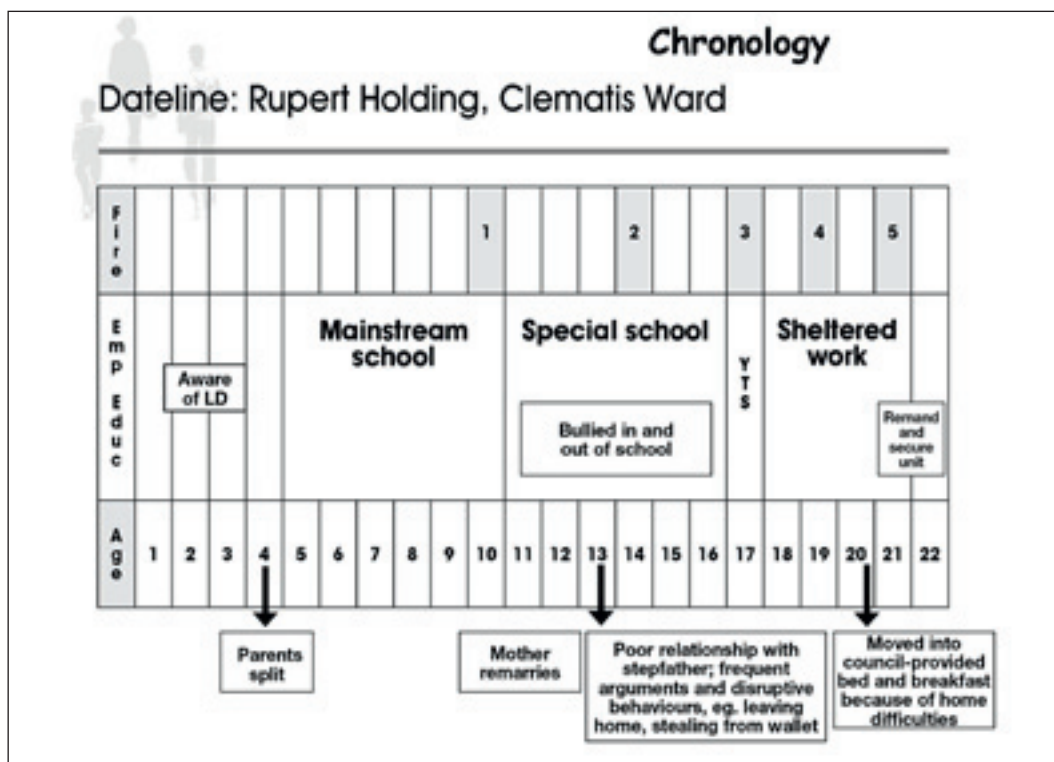
Det første målet er å få oversikt over Ruperts familie- og sosiale historie. I stikkords form lyder den slik: Ruperts generelle lærevansker blir tydelig i 2–3

årsalderen. Foreldrene blir skilt når han er 4. Han går på vanlig skole fra han er 5 til han er 11. Da blir han overført til spesialskole. Her utsettes han for omfattende mobbing i og utenfor skoletiden. Etter å ha fullført skolen går han videre til et ungdomsprogram. Livet synes å ha gått rimelig greit inntil moren hans gifter seg igjen når han er 13. Han og stefaren har hyppige krangler som ofte ender med håndgemeng. Når han er 17 flytter Rupert til en kommunal hybel.

Det andre målet er å få oversikt over hans «rettsmedisinske» historie. I stikkordsform lyder den slik: Noen år før fikk Rupert formell advarsel av politiet for å ha startet noen mindre branner. Han tar ikke ansvar for det som skjedde i dag, men

rasjonaliserer det med at han «var yngre» og «hang med de feile folkene». Han benekter at han har tanker eller ønsker om å tenne branner, men personalet finner samlinger med lightere gjemt bort to steder. Han sier han føler seg rolig når han ser branner, og ikke blir opphisset av det. Han benekter at han ser på TV-programmer om branner. Personalet observerer at Rupert ser på TV-programmer om branner, og at det virker som han blir opphisset når han ser på slike programmer. Etter en serie enesamtaler innrømmer Rupert at han så langt i livet har tent på til sammen fem branner.

Ut fra dette setter teamet opp en skjematisk oversikt over livet hans så langt (se eget bilde). Her legger de inn det de ser

som viktige livshendelser: tidspunktene for når lærevanskene hans ble tydelige, foreldrenes skilsmisse, stefarens inntreden i livet hans, og flyttingen til en kommunal hybel. De legger også inn forhold knyttet til hans generelle livssituasjon: boforholdene, skolene han har gått på, mobbingen på spesialskolen, det dårlige forholdet til stefaren, de hyppige kranglene og ulike andre atferder som at Rupert stikker av, tar penger fra foreldrenes lommebøker og så videre. Til sist setter de inn tidspunktene for de fem brannene han har innrømmet å ha tent på.

Foranledning-atferd-konsekvens-oversikter

Basert på samtaler med Rupert, kan teamet sette opp en foranledning-atferd-konsekvens-oversikt for hver brann, som grunnlag for en innledende analyse av læringserfaringer og sammenhenger:

Foto: Scandinavian StockPhoto.

BRANN 1 (Rupert 10 år gammel)		
Foranledning	Atferd	Konsekvens
<p>Hele uken har Rupert tanker om å tenne på noen søppeldunker i nabolaget.</p> <p>Han får en ide om å sprute lighterbensin over flammene.</p>	<p>Han blir opphisset av å tenke på det. En dag tenner han på dem.</p> <p>Han spruter lighterbensin over flammene.</p>	<p>Han blir skuffet over hvor små flammene er.</p> <p>Det smeller og flammene blir store. Han blir opphisset og går og tenker på dette i mange dager etterpå.</p>

BRANN 2 (Rupert 14 år gammel)		
Foranledning	Atferd	Konsekvens
<p>Rupert blir mobbet.</p> <p>Han er fortsatt lei seg og opprørt.</p>	<p>Han går hjem og begynner å leke med en lighter, og tenner på biter med papir.</p> <p>Han går ut i hagen og tenner på en vedstabel ved hagegjerdet. Han ser på at det brenner en stund, og så slukker han flammene.</p>	<p>Han føler seg ikke noe bedre.</p> <p>Han føler seg rolig og fornøyd med seg selv.</p>

BRANN 3 (Rupert 17 år gammel)		
Foranledning	Atferd	Konsekvens
<p>Noen gutter plager ham og sier det er han som har tent på noen branner i nabolaget. De sier han må tenne på en liten garasje der det er bensin. De presser ham både verbalt og fysisk.</p>	<p>Rupert tenner på garasjen, og de andre guttene løper avsted.</p>	<p>Han har det ikke godt fordi det var garasjen til en kamerat.</p>

BRANN 4 (Rupert 19 år gammel)		
Foranledning	Atferd	Konsekvens
<p>Rupert er ute. Han blir ertet. Han er redd for å måtte slåss og blir usikker.</p>	<p>Han går hjem og lager et lite bål på soverommet sitt.</p>	<p>Han føler seg mye bedre. Senere bekymrer han seg for å bli tatt.</p>

BRANN 5 (Rupert 21 år gammel)		
Foranledning	Atferd	Konsekvens
<p>Rupert er på helgebeseøk hos familien sin. Etter å ha vært på puben fortsetter han å drikke hjemme.</p> <p>Han er opphisset.</p>	<p>Han begynner å tenke på brann og flammer.</p> <p>Han tenner på noen papirservietter.</p>	<p>Han blir opphisset.</p> <p>De flammer opp. Etterhvert tar også gardinene fyr. Rupert blir mer og mer opphisset i takt med at flammene vokser uten at han kan gjøre noe med det. De andre i huset kommer seg trygt ut men rommet er totalskadd. Huset får omfattende røykskader. Rupert blir dømt til tvangsinnleggelse.</p>

Noen momenter til vurdering

Ut fra alt dette danner fagmiljøet seg et bilde: I det daglige fremmer Rupert i liten grad egne behov. Han hevder i liten grad egne grenser. Han har ingen venner, er sosialt isolert, opplever seg som annerledes og «ikke normal». Han opplever ikke å lykkes i det daglige. Han vurderer seg selv lavt. Det virker som om han på nåværende tidspunkt i liten grad uttrykker eller gjenkjenner sine egne følelser. Han viser lav grad av mestring i møte med krevende situasjoner og følelser, på den måten at han har svært begrenset utvalg av handlingsalternativer og de han har er lite hensiktsmessige. Han har liten evne til å snakke seg ut av konflikt. Hans erfaringer på dette

området er preget av konfliktene med stefaren, der det i hovedsak var vold som ble modellert som strategi. Men vold er heller ikke noe han mestrer. Som Chaplin sier det: «Can't talk his way out, can't fight his way out». Når det gjelder ildspåsetningen, har Rupert blandete følelser. Han har negative følelser om seg selv for å ha tent på branner. Samtidig har han en rekke erfaringer som (i lys av hans situasjon slik den beskrives over) kan ha fått omfattende forsterkende læringseffekt.

Om vi ser på den dynamiske kronologien, er brannstiftingen en atferd som forekommer relativt sjelden (hvis det er riktig at han bare har tent på fem ganger). Samtidig har intervallene mellom hver

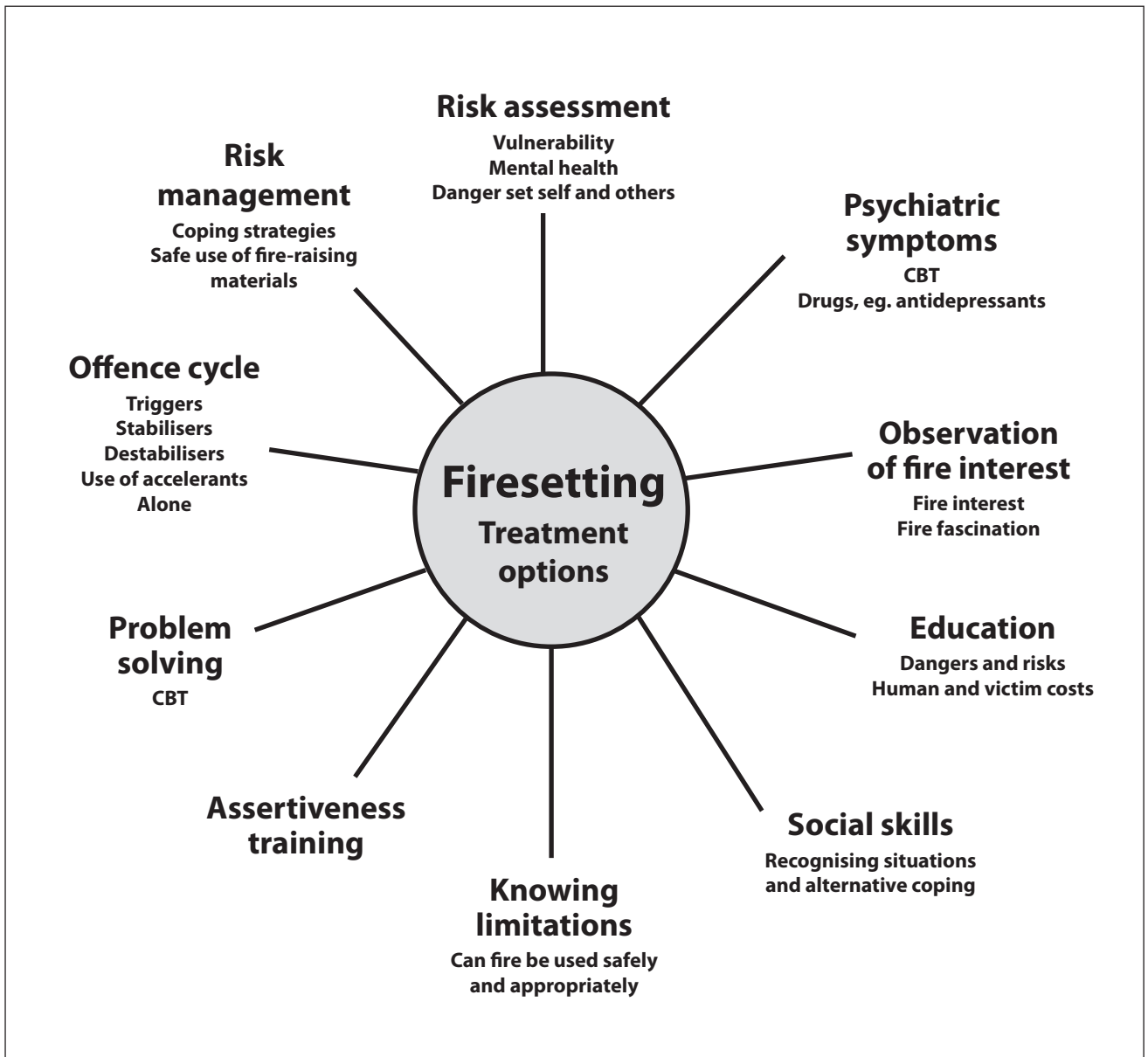
episode blitt kortere, og brannene i seg selv har blitt farligere.

Om vi ser på foranledning-atferd-konsekvens-oversiktene, har Rupert flere erfaringer med at i vanskelige situasjoner kan det å tenne branner bidra til å løfte humøret. I Brann 1 ser vi at han går over tid og leker med tanken på å sette fyr på noe. Han blir opphisset av å tenke på det, og til slutt gjør han det. Han erfarer at når flammene er små og utilfredstillende kan det å bruke en såkalt «accelerant» (som i det tilfellet var lighterbensin), øke tilfredsstillelsen betraktelig. I Brann 2 ser vi at han går fra en situasjon der han blir mobbet og ikke har det bra, til å føle seg rolig og fornøyd med seg selv etter å ha tent fyr på en vedstabel. I Brann 4 ser vi tilsvarende at han går fra en situasjon der

han blir ertet, er redd og usikker, til å føle seg mye bedre etter å ha laget et bål på soverommet sitt. Selv om han senere blir bekymret for å bli tatt, kan disse erfaringene bidra til å gjøre liknende handlingsvalg mer sannsynlig i liknende situasjoner, ved at de mest umiddelbare konsekvensene også gir den sterkeste læringseffekten. Brann 5 fører til noen negativt betonte konsekvenser, f.eks ved at Rupert dømmes til tvangsinnleggelse. Samtidig er andre aspekter ved denne situasjonen svært bekymringsverdige. Det er første gang vi vet at alkohol inngår som «aktiv ingrediens», og alkohol har helt klart potensiale til å fungere som «destabiliserende faktor». Slik som Rupert har beskrevet situasjonen, opplever han en høy grad av opphisselse som øker i takt

Foto: Scandinavian StockPhoto.

med at brannen kommer ut av kontroll. Opphisselsen synes å bli forsterket av kontrolltapet. Der han tidligere prøver å slukke, lar han brannen gå sin gang, vel vitende om at det er andre i huset. Alt dette er bekymringsverdig.

En konklusjon og noen mulige innfallsvinkler

Det synes klart at Rupert i sin nåværende situasjon utgjør en fare for seg selv og andre, og at han er behandlingstrengende. Når teamet nå skal utforme en behand-

lingsplan har de en rekke mulige innfallsvinkler (se eget bilde):

- Nærmere kartlegging av mulige psykiatriske symptomer. Kognitiv terapi kombinert med medikamentell behandling kan være et alternativ.
- Nærmere kartlegging av Ruperts interesse for brann.
- Opplæring i forhold til de farene han utsetter seg selv og andre for ved å tenne på branner.
- Opplæring i sosiale ferdigheter, f.eks. ved å øve på å gjenkjenne sosiale situasjoner og sikre at han har flere hensiktsmessige handlingsalternativer til bruk i krevende situasjoner.
- Gjøre ham bedre kjent med egne begrensninger når det gjelder ild, gi opplæring i forsvarlig bruk av ild og mer kunnskap om i hvilke situasjoner det er passende å bruke ild.
- Selvhevdelsestrening der han lærer å gi uttrykk for egne behov og hevde egne grenser.
- Kognitiv terapi med fokus på hans generelle mønstre i problemløsning.
- Skape større bevissthet hos ham selv og andre når det gjelder hvordan disse situasjonene kan arte seg. Når skjer dette? Hvilke faktorer i hverdagen kan fungere «destabiliserende» og gjøre slike hendelser mer sannsynlig? Hvilke faktorer i hverdagen fungerer «stabiliserende» for ham? Slike faktorer kan danne grunnlag for viktige mål for ham og personalet som skal bistå ham i det daglige. Hvilke spesifikke «triggere» kan identifiseres, slik at han og andre kan være særlig

oppmerksom når disse hendelsene eller forholdene forekommer?

- Hvilke spesifikke mestringsstrategier for ham og handlingsplaner for andre kan utarbeides til bruk i slike situasjoner?

Til sist

Behandlingsplanene som blir utarbeidet samt all informasjon om risiko, sammenhenger, sårbarhet og faresignaler følger med Rupert når han senere får flytte ut til et bofellesskap der han får tilsyn og tjenester i det daglige. Han løslates på prøve. Han vet at hvis han tenner flere branner blir han tvangsinnlagt igjen, og han vil ikke det. I den videre oppfølgingen får personalet veiledning fra The Estia Centre. Noen deler av behandlingsopplegget utføres av personalgruppen som jobber med ham i det daglige. Andre deler, som kognitiv terapi og medikamentell oppfølging, utføres av spesialister ved senteret.

Seks måneder etter utskrivning er det ingen tegn til nye tilfeller av brannstifting. Samtidig – når det gjelder en atferd som har forekommet så sjelden som annethvert år – er dette for kort tid til å trekke noen konklusjoner. Imens arbeider Ruperts personalgruppe og behandlere med alt det andre de vet kan styrke ham og forebygge nye tilfeller av brannstifting. De jobber aktivt for å bygge Ruperts opplevelse av mestring i dagliglivet, og dermed også selvbildet og selvfølelsen. Sammen med ham bygger de opp et sett med ferdigheter og handlingsalternativer, som kan føre til at han i fremtiden kan velge andre og bedre måter å håndtere vanskelige situasjoner. ● ● ●

Foto: Scandinavian StockPhoto.